

monumentenzorg en archeologie

nieuwsbrief 33, juni 2009

Sint-Jan: een bijzondere bouwgeschiedenis 6

Voormalig pand Firma Goedewaagen 11

Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten 15

In deze nieuwsbrief leest u over de archeologische vondsten en plannen in Westergouwe. Daarnaast besteden we aandacht aan de bijzondere bouwgeschiedenis van de Sint-Jan. Ook belichten we de roemrijke geschiedenis en enkele van de bedrijfsgebouwen van aardewerk- en pijpenfabriek Goedewaagen. En tenslotte kunt u lezen welke voordelen het handboek 'Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten' gemeente en monument-eigenaren biedt.

Archeologie van Westergouwe

Westergouwe is archeologisch gezien een project met pieken en dalen. Op de ene plek hoge verwachtingen maar weinig resultaten. Op de andere plek een nog onbekende stroomgordel en mogelijk een unieke vondst van meso- en neolithische bewoning. Sinds 2004 hebben we in het gebied veel archeologische onderzoeken gedaan en de komende maanden staan er nieuwe onderzoeken op het programma. De hoogste tijd dus voor een update.

Een proefsleuf langs de Tiendweg (foto ADC Archeoprojecten)

De polder Westergouwe is archeologisch gezien onderverdeeld in drie delen: de kreekkrug, de Tiendweg, en de rest van de polder (zie afbeelding). Voor alle gebieden is een aparte onderzoeksstrategie met boringen bedacht. Hieronder leest u per deelgebied kort wat we de afgelopen jaren hebben gedaan, wat we hebben gevonden, en wat er nog gaat gebeuren.

Deelgebied 1: kreekkrug

Meso- of neolithicum?

In de kreekkrug vond een verkennend en aanvullend 'Inventariserend Veldonderzoek' plaats via grondboringen. Hierbij hebben we archeologische indicatoren, zoals houtskool en visschubben, aangetroffen in afzettingen van de zogenaamde Gouderak-stroomgordel. Dat is een

afzetting van het Benschop-riviersysteem, die waarschijnlijk een tijd lang een hoger deel in het landschap heeft gevormd. De stroomgordel was daardoor een zeer aantrekkelijke plek voor bewoning. We zouden daarom sporen uit het Mesolithicum (6300-5200 v. Chr.) en/of uit het Neolithicum (5200-2000 v. Chr.) kunnen aantreffen.

De kans op bewoningssporen is groot. Maar toch is het nog niet helemaal zeker dat we die sporen ook echt gaan vinden. We hebben op deze locatie namelijk geen echte artefacten (zoals vuursteen) of 'harde' indicatoren (zoals verbrand bot en verbrand leem) gevonden. In theorie is het mogelijk dat alle vondsten een natuurlijke herkomst hebben en dat er dus geen vindplaats aanwezig is. Houtskool kan immers afkomstig zijn van een brand na blikseminslag, en de visschubben hoeven niet van een door een mens gegeten vis afkomstig te zijn.

(Archeologisch) plangebied Westergouwe met de drie deelgebieden. Deelgebied 2 geeft (grofweg) de contouren van de oorspronkelijke Tiendweg aan, niet die van de huidige.

Wat gaan we nog doen?

De enige manier om met zekerheid vast te stellen dat er menselijke activiteit op de stroomgordel is geweest, is het aanleggen van een proefsleuf. Maar dat is, gezien de diepte van de vondsten en de hoge grondwaterstand, zeer lastig. Het vervolg van het archeologisch onderzoek blijft daarom nog onduidelijk. Gelukkig wordt dit deel van Westergouwe pas over een paar jaar voorbelast met zand, dus we hebben nog even de tijd. Er ligt wel een plan van aanpak voor een bijzondere opgraving op deze locatie, maar hierover is nog geen uitsluitel. De inhoud van de aanpak beschrijven we daarom een andere keer in de nieuwsbrief.

*'Gestoken' maar nooit weggehaalde veenbroodjes
(foto ADC Archeoprojecten)*

Deelgebied 2: Tiendweg

Teleurstelling

Grondboringen in twee fases langs de Tiendweg hebben samen met historische kaarten en een analyse van de hoogtekaart van het gebied veelbelovende resultaten opgeleverd. Zo bleek het tracé van de huidige Tiendweg niet overeen te komen met de oude, oorspronkelijke weg. Verder leken diverse huisplaatsen langs de weg bewaard gebleven te zijn. Dus besloten we deze te onderzoeken met proefsleuven (zie afbeelding op pagina 1). Dat onderzoek vond in 2006 plaats en resulteerde helaas in een grote teleurstelling: we troffen geen enkele huisplaats aan. Zelfs op plekken met grote hoeveelheden vondstmateriaal (hoge bulten die zichtbaar waren in het veld) bleek alleen afval aanwezig te zijn en vonden we geen bewoningssporen. Van de oude Tiendweg zelf vonden we wel wat sporen terug, maar slechts zeer fragmentarisch. Het grootste deel van het gebied bleek geëgaliseerd en weggegraven. Eén van de spaarzame

leuke vondsten was een plek met 'gestoken' veenbroodjes die nog niet waren weggehaald: tastbare sporen van de ontginning dus (zie afbeelding hierboven).

Geen verder onderzoek

Na het proefsleuvenonderzoek konden we niets anders concluderen dan dat er geen archeologische sporen meer aanwezig waren, of dat wij ze niet konden vinden met de beschikbare technieken. Daarmee was het onderzoek voor dit deelgebied ten einde en is het terrein vrijgegeven. Spijtig, vooral vanwege de hoge verwachtingen vooraf. Maar ook dat is archeologie, soms zit het er gewoon niet.

Deelgebied 3: de rest

Veeneilandjes

In de rest van de polder richtte het onderzoek zich op twee zaken: een aantal niet ontgonnen stukjes veen (veeneilandjes) waarop sporen van bewoning achtergebleven konden zijn, en twee ondergrondse afzettingen met eventuele sporen uit het meso- en neolithicum. Het onderzoek naar de onontgonnen veeneilandjes had een link met het in 1996 uitgevoerde onderzoek in de Oostpolder. Daar is een 11e eeuwse ontginningsboerderij opgegraven is (zie afbeelding). Deze boerderij bleek niet direct aan de weg te liggen, maar juist een meter of honderd er vandaan. Midden op het te ontginnen terrein dus.

Overzichtsfoto opgraving Oostpolderboerderij (1996)

moesten liggen. Daarbij bleken de eilandjes inderdaad nog aanwezig, maar in de meeste gevallen was er geen sprake van sporen van bebouwing of gebruik.

Drie eilandjes vormen daarop een uitzondering: daar kunnen nog wel bewoningssporen aanwezig zijn. Die drie eilandjes onderzoeken we de komende maanden met een proefsleuf.

Nieuwe stroomgordel

Ook de dieper liggende lagen, waarin sporen van meso- of neolithische ouderdom kunnen zitten, onderzoeken we met een proefsleuf. Dat doen we op twee locaties: één in het noordwesten en één in het zuidoosten van Westergouwe.

Op de noordwestelijke locatie kunnen we sporen van kleine jachtkampjes aantreffen. De zuidoostelijke locatie lijkt het meest interessant: we wisten namelijk nog niet dat deze afzetting zich hier bevond! Bij de booronderzoeken van de veeneilandjes kwamen we er min of meer

toevallig achter dat ook hier een zandrug aanwezig is. Vermoedelijk betreft het hier een zijtak of crevasse van de Benschop-stroomgordel, die volgens de geologische kaart volledig ten zuiden van de IJssel loopt (zie afbeelding). Het zand ligt op vergelijkbare diepte als de Benschop stroomgordel in het noordelijke deel van Westergouwe.

De polder op de kadastrale kaart van 1832, tussen de Tiendweg en de Oost Ringdijk. Links het niet ontgonnen veen langs de Tiendweg, rechts het veen langs de Ringdijk. Daar tussenin zijn kleine, niet ontgonnen stukjes veen zichtbaar, de 'veeneilandjes'.

De onontgonnen veeneilandjes in deelgebied 3 lijken ook in een lijn langs de Tiendweg te lopen (zie afbeelding). Wellicht zouden op deze eilandjes dus, net als in de Oostpolder, nog sporen van bewoning aanwezig kunnen zijn. Om dat te controleren hebben we in 2007 boringen gezet op de plekken waar de eilandjes

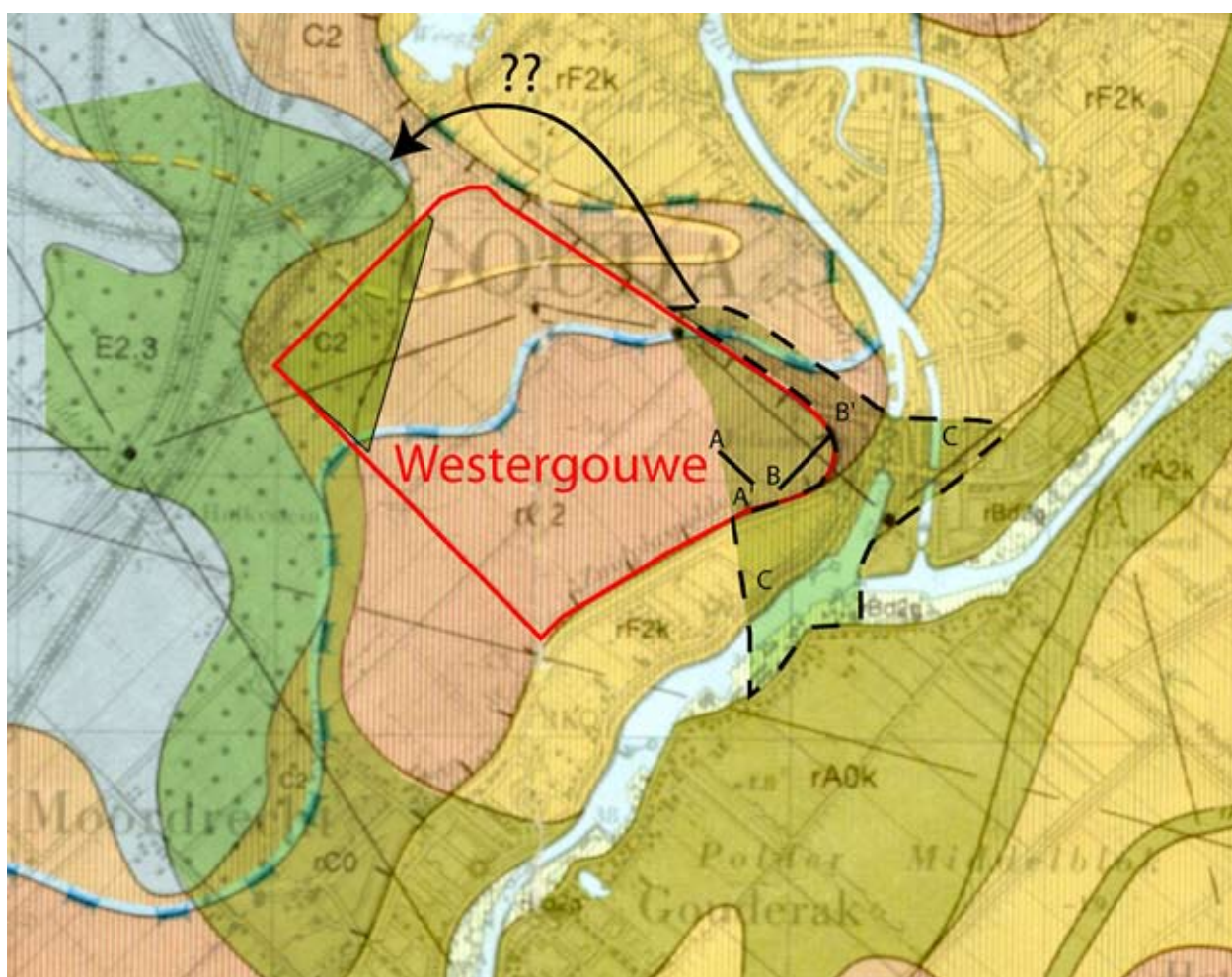
In dit gebied blijkt, net als op de stroomgordel in deelgebied 1, houtskool en bot aanwezig te zijn. Maar hier gaat het om verbrand bot: een belangrijke aanwijzing voor menselijke activiteiten. Een ander verschil met deelgebied 1 is dat de vondsten zich hier niet op vier meter diepte bevinden maar al op twee meter. En dat is met een proefsleuf wél te bekijken.

Dat gaan we dus ook doen, en afhankelijk van de resultaten bekijken we of een vervolgoopgraving nodig is. Bovendien proberen we om met de hier verkregen gegevens de aanpak van deelgebied 1 te verfijnen.

Uniek

Als de meso- of neolithische sporen hier daadwerkelijk blijken te zijn, dan is het voor het eerst dat we zulke oude sporen in Gouda aantreffen. Daarnaast is het dan ook de eerste keer in heel West-Nederland dat dergelijke sporen op een stroomgordel worden aangetroffen. Het zou dus een unieke vondst kunnen worden, die de geschiedenis van dit gebied met duizenden jaren verlengt!

Nu maar hopen dat deze nieuwe hoge verwachtingen niet ook tegen blijken te vallen. Daar komen we deze zomer achter als we de proefsleuven op de diverse locaties aanleggen. In een volgende nieuwsbrief hopen we u dan ook meer te kunnen vertellen!

Geologische kaart van Westergouwe, met daarop afgebeeld de vermoedelijke loop van de nieuw ontdekte Benschop-afzetting (afbeelding Archeomedia BV)

Sint-Jan: een bijzondere bouwgeschiedenis

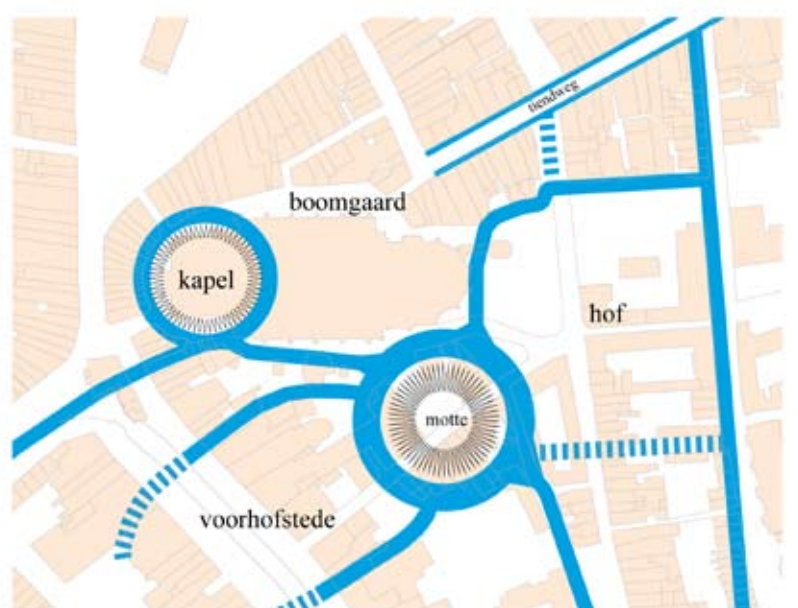
In het proefschrift 'De Sint-Janskerk in Gouda. Een oude stadskerk volgens een nieuw ruimtelijk plan' toont de Goudse kunsthistorica Bianca van den Berg aan dat de Sint-Janskerk een bijzondere plaats inneemt tussen de andere overgebleven Hollandse kerken. De grote hoeveelheid bewaarde schriftelijke bronnen, zoals kerkrekeningen en contracten uit vooral de zestiende eeuw, geeft bovendien veel duidelijkheid over de bouwpraktijk.

Van privékapel naar parochiekerk

Archeologisch onderzoek maakt de reconstructie van het gebied rond de kerk in de dertiende eeuw mogelijk. De Heren van der Goude hadden hier hun hof, vluchtburg en hofkapel. De familie stierf in de loop van de dertiende eeuw uit en hun privékapel werd in 1278 de parochiekerk van de piepjonge stad. Het gebouw breidde in de eerste helft van de veertiende eeuw uit. Rond 1350 werd de kerk voorzien van een toren. Deze was eigendom van de stad en fungeerde als wachttoren. De bouw ervan paste in de aanleg van de verdedigingswerken in dezelfde periode. Door de groeiende bevolking was al snel een nieuwe uitbreiding van de kerk noodzakelijk en die werd pragmatisch aangepakt. Rond 1390 kwam een driebeukig koor tegen

de oostzijde van de kapel van de grond. Toen dat klaar was, werd de oude kapel afgebroken en verrees een bijpassend schip. De missen konden door deze aanpak gewoon doorgang blijven vinden. Eerst in de

oude kapel, toen in het nieuwe koor en uiteindelijk in de vernieuwde en vergrote kerk. Deze werd in 1413 gewijd en had over de hele lengte drie even hoge beuken.

De kooromgangen van de Sint-Janskerk in Gouda en de Oude Kerk in Amsterdam (foto's AHGG en RACM)

Het vijftiende-eeuws grafboek maakt het ons mogelijk de plattegrond van de oude kerk te reconstrueren. Daardoor wordt zichtbaar waar zuilen en altaren hebben gestaan (tekening A. Warffemius).

Uitbreiding tot langste kerk van Nederland

In de vijftiende eeuw beleefde de stad een enorme bloeiperiode. De bevolking nam toe en de kerk breidde verder uit. In 1475 werden extra zijbeuken gebouwd waardoor een vijfbeukig hallenschip ontstond. Het huidige koor kwam daar vanaf 1485 aan de oostzijde tegenaan in basilicale vorm, dus met vensters bovenin. Het stadsbestuur liet zich inspireren door de Oude Kerk

(zie afbeelding) en de inmiddels verdwenen middeleeuwse Nieuwezijdskapel in Amsterdam. Na afronding van deze bouwcampagne rond 1510 kwam de plattegrond vrijwel overeen met die van de huidige kerk. Het schip telde echter het dubbele aantal zuilen ten opzichte van nu. Het verschil tussen het donkere schip met de vele zuilen en het koor met haar brede

vantenklooster geschikt was voor de nieuwe lichtbeuk, maar dat was blijkbaar niet het geval.

Nieuw bouw materiaal

Voor het herstel van de Sint-Janskerk werd ook veel nieuw materiaal aangevoerd. Zo leverde Lambert en later Warmoldt Stuurman Bentheimer zandsteen aan, via Zwolle en Amsterdam. Kort na de brand zorgde Lieve van Male voor ledesteen uit de omgeving van Brussel. Vanaf het begin van de jaren zestig tot 1578 nam de Gentse natuursteenhandelaar Lieven de Coninck het over. Uit de kerkrekeningen blijkt dat de meeste natuursteen in een loods bij de kerk werd gehakt. Het Catharinagasthuis fungeerde als opslagplaats. De vele bakstenen kwamen uit Haastrecht, Oudewater en Moordrecht. Logisch, want er lagen veel steenbakkerijen langs de Hollandsche IJssel. Nieuw hout kwam voor het grootste deel uit Dordrecht en Amsterdam.

Werklieden

Metselaars en steenhouwers

Metselaars en steenhouwers werkten in de zestiende eeuw in werkploegen die van de ene naar de andere bouwcampagne trokken. Bij het herstel van de Sint-Jan springen twee steenhouwers in het oog. Jan Grijsaert fungeerde vanaf 1560 lange tijd als coördinator van het natuursteenwerk. Hij speelde een rol bij de steenleveranties, maar hakte ook zelf in Gouda. Samen met ene Cuyrling is Grijsaert waarschijnlijk verantwoordelijk voor de kapitelen in de kerk waarin maskers zijn verwerkt (zie afbeelding). Steenhouwer Unico Cardon werkte samen met meester metselaar Dirck Luyten aan de verhoging van de toren en is de voorganger van de in Gouda veel bekendere Gregorius Cool (zie afbeelding).

Eén van de kapitelen met maskers die waarschijnlijk zijn vervaardigd door de steenhouwers Jan Grijsaert en Cuyrling (foto Henkjan Sprokholt)

Timmerlieden

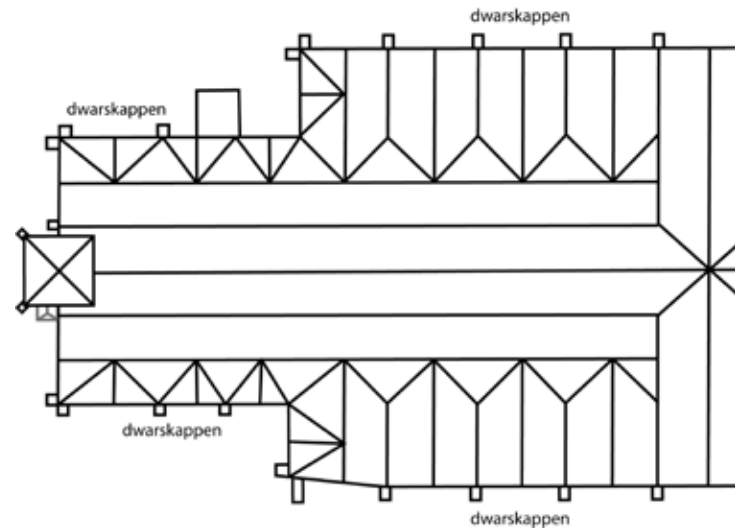
Timmerlieden ontwikkelden zich in de tweede helft van de zestiende eeuw tot technisch adviseurs en speelden een belangrijke rol bij de aankoop van hout. Ze hadden de leiding over een ploeg timmerlieden

en houtzagers en waren regelmatig betrokken bij het opstellen van bouwplannen en bestekken. Uit de gang van zaken rond de bouw van de lichtbeuk van het middenschip blijkt dat timmerlieden een groot werkgebied hadden. Daardoor waren ze goed op de hoogte van wat er elders gebeurde.

Na de brand van 1552 namen meester-timmerman Cornelis Frederickszn van Montfoort en zijn knecht Zuylen Pouwelszn enorme hoeveelheden werk in één keer ofwel 'bij de hoop' aan. Van Montfoort werd daardoor de belangrijkste timmerman van de kerk. Hij bemiddelde bij houtaankopen en leverde regelmatig ook zelf hout. Zijn zoon Claes Corneliszn werkte al snel mee en volgde hem uiteindelijk op als 'der kercken timmerman.'

Leidekkers

Leidekkers hadden een heel andere positie. Zij waren vaak afhankelijk van neveninkomsten omdat zelfs in steden als Gouda alleen grote gebouwen gedekt waren met leien. Uit de kerkrekeningen blijkt dat leidekkers zich nog met tal van aanverwante zaken bezighielden. Ze handelden in leien en nagels, maar verrichtten bijvoorbeeld ook loodgieterswerk.

De brede dwarskapellen met de topgevels gaven de gelegenheid voor brede ramen met gebrandschilderd glas. (tekening Henkjan Sprokholt)

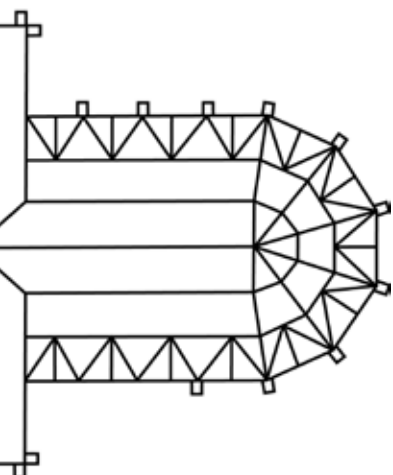
Ook hier liet het bestuur zich inspireren door de Oude Kerk in Amsterdam waar intussen dwarskapellen met een dubbele traveemaat tegen de oude zijbeuken waren gebouwd. Dankzij de brede en hoge topgevels was het mogelijk om grote vensters met gebrandschilderd glas te plaatsen die de kerk een enorme allure gaven (zie afbeelding).

In de kerkrekeningen die vanaf 1543 vrijwel volledig bewaard zijn gebleven, zien we dat de werkzaamheden aan de dwarskapellen in dat jaar werd afgerond.

Brand, Tachtigjarige Oorlog en Reformatie

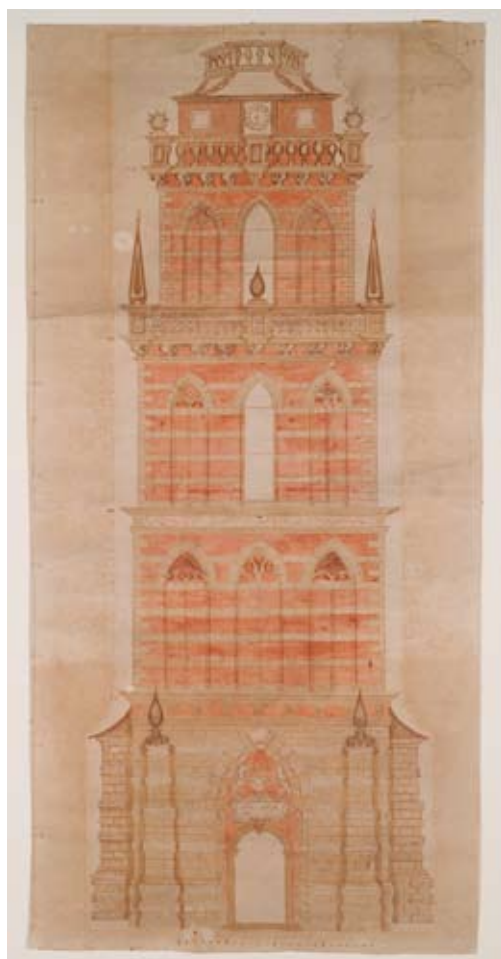
Tien jaar later, op 12 januari 1552, sloeg de bliksem in de toren en brandde de net verbouwde kerk voor een groot deel af. Geschiedschrijver Ignatius Walvis nam het hartverscheurende ooggetuigenverslag van de kerkmeesters integraal op in zijn beschrijving van Gouda uit 1714. Toch bood deze gebeurtenis ook kansen. Het stadsbestuur bleef niet bij de pakken neerzitten, maar benoemde direct bouwmeester Cornelis Frederickszn van der Goude om de herstelwerkzaamheden te leiden. Hij was een bekende bouwmeester in zijn tijd en kreeg de

supervisie over het hele werk. Hij leverde de ontwerpen, was opzichter en stuurde de bouwploeg aan. Bij de herstelwerkzaamheden kon hij terugvallen op een oppertimmerman, een oppersteenhouwer en een oppermetselaar. Van der Goude benutte de kans die de brand gaf: hij liet bij het herstel ook in het middenschip elke tweede zuil weg. Zo kreeg de kerk naast de oost-westas ook een aantal dwarsassen. Hij wijzigde de ruimtelijke werking van de kerk ingrijpend en zo ontstond een uniek kerkgebouw in Holland. De beeldenstorm van 1566, die in zoveel steden voor vernielingen zorgde, heeft de Sint-Janskerk ongemoeid gelaten. Er viel

ook niet veel te stormen in een kerk die deels nog in de steigers stond. Pas rond 1570 waren de werkzaamheden met uitzondering van de lichtbeuk (de vensters bovenin) van het schip afgerond. Tussen 1572-1590 lag de bouw stil ten gevolge van de Tachtigjarige Oorlog en de Reformatie, maar de bouw van een lichtbeuk op het schip stond nog gepland. Vanaf 1590 konden die wens eindelijk verwezenlijken. Daarna was er nog een laatste ingreep noodzakelijk: het bovenste deel van de toren was door de verhoging van het schip in de kerk terecht gekomen en werd dan ook kort na 1600 verhoogd.

Ontwerptekening van meester metselaar Dirck Luyten voor de westtoren. De onderste geleding is toen niet aangepakt, maar de bovenste geleding is er wel gekomen. (foto collectie museumgoudA Tom Haartsen)

Een kijkje door de kerk met de brede bogen (foto museumgoudA)

Het Moreau-orgel in het westen van de kerk (foto AHGG)

Veranderingen na 1610

De kerk werd na de Reformatie anders gebruikt dan daarvoor. Het schip werd de hoofdruimte waar de diensten werden gehouden. Het koor kreeg een belangrijke functie bij het Heilig Avondmaal en de huwelijksbevestiging. Verder veranderde er aanvankelijk weinig: katholieke uitingen werden verwijderd, maar dat ging niet snel. Het sacramentshuis werd in 1576 verwijderd en het hoogaltaar zelfs pas in 1578. Het middeleeuwse koorhek bleef behouden en kreeg alleen een andere bekroning.

De bouwkundige toestand van de kerk werd in de zeventiende en achttiende eeuw regelmatig gecontroleerd en bijgehouden, maar ingrijpend bouwtechnisch herstel was niet nodig. Pas in de achttiende eeuw werd de inrichting van de kerk grootscheeps aangepakt met onder andere de komst van het Moreauorgel (zie afbeelding) en het nieuwe koorhek van de beroemde Jacob Otten Husley.

Na de scheiding van kerk en staat en het verbod op begraven in de kerk vielen de belangrijkste inkomsten weg. We zien dan ook dat de bouwkundige toestand van de kerk in zo'n snel tempo achteruit

gaat dat zij tussen 1898 en 1943 en tussen 1965 en 1980 grootscheeps moest worden gerestaureerd.

Proefschrift lezen?

Het proefschrift 'De Sint-Janskerk in Gouda. Een oude stadskerk volgens een nieuw ruimtelijk plan' geeft naast de reconstructie van de bouwgeschiedenis ook een beeld van de ambities van het stadsbestuur zoals die in de enige parochiekerk van de stad gestalte kregen. Wilt u het gehele proefschrift lezen? Deze is verkrijgbaar bij de grotere boekhandels in Gouda.

Voormalig pand Firma Goedewaagen gemeentelijk monument

Het historische Goudse aardewerk heeft nationaal en internationaal een uitzonderlijke reputatie. De firma Goedewaagen was een van de belangrijkste aardewerk- en pijpenfabrieken die daarvoor gezorgd hebben. Eind vorig jaar is de locatie Houtenstraat 17/19 van Goedewaagen aangewezen als gemeentelijk monument. Aanleiding voor de redactie om de roemrijke geschiedenis en enkele bedrijfsgebouwen onder de aandacht te brengen.

Ontwerp door
van den Heer
le

De vande of

Bluy van de Balleij

Gevel van de Houtenstraat 19
(aardewerk)

Houtenstraat 19

294

Kleipijpen

De lange Goudse historie van het bedrijf Goedewaagen begint in 1779 als het pijpenmakersgilde Dirk Goedewaagen opneemt als meesterpijpmaker. Aanvankelijk produceert Goedewaagen kleipijpen in een werkplaats aan de Keizerstraat. Na verloop van tijd verplaatst het bedrijf zich naar een terrein tussen Gouwe en de Raam. Op deze plek worden woningen, werkplaatsen en loodsen gekocht, gebouwd of uitgebreid: onder meer (Hoge) Gouwe 97, 99, 101 en de Raam 55, 57.

Aardewerk

De firma wil over een eigen oven beschikken en de productie uitbreiden met aardewerk. Daarom koopt Goedewaagen in 1853 concurrent De Star, op een andere locatie aan de Raam. De Star, een volksaardewerkfabriek sinds 1630, was gevestigd in enkele panden op het driehoekige terrein tussen de Raam, Vest en de Houtenstraat (toen Houtensteeg genoemd). Vanaf dat jaar produceert Goedewaagen naast pijpen ook grof aardewerk.

Tussen 1853 en 1909 breidt Goedewaagen op dit terrein steeds meer uit en verwerft vrijwel alle percelen. De diverse gebouwen worden gebruikt voor specifieke onderdelen van het productieproces zoals het ovengebouw, pottenopslag, baaswoning, turfschuur, kleimalerij, pijpenopslag, draaierij, en glaashuis. In 1909 zijn de locaties aan de Raam te klein geworden en verhuist het hele bedrijf naar een nieuw terrein aan het Jaagpad, buiten de binnenstad. Op dat moment is Aart Goedewaagen directeur van de

Hoofdgebouwen aan Jaagpad 9

De fabriek aan het Jaagpad was vanaf 1909 de hoofdlocatie van het bedrijf. Dit complex is een historisch gegroeid ensemble, dat diverse malen is uitgebreid en verbouwd.

De bewaard gebleven bouwvraag uit 1909, aangevraagd op adres Jaagpad 9, (Groene Hart archief, BWT 1909/34) geeft aan welke gebouwen op dat moment de fabriek gingen vormen: een 'pijpen- en aardewerkfabriek, een baaswoning en een loods'. Het oorspronkelijke ontwerp is getekend door aannemingsmaatschappij v/h W. Bokhoven, een directe buur van Goedewaagen.

Van de oorspronkelijke fabriek van Goedewaagen is nu niet veel meer over. Het hoofdgedeelte van de

fabriek, die hij in 1904 had gekocht van zijn vader. De gebouwen langs de Raam, Houtenstraat en Vest worden verkocht.

Fijn ceramiek en kunst-aardewerk

Op het terrein op de hoek van de Kromme Gouwe en de Nieuwe Vaart bouwt Goedewaagen een nieuwe fabriek. De ligging aan de Gouwe is gunstig vanwege de open verbinding met de Hollandse IJssel voor aan- en afvoer van klei, brandstof en producten. Op het terrein aan het Jaagpad bouwt en koopt de firma meerdere gebouwen.

Het bedrijf legt zich dan ook toe op fijne ceramiek en kunst-aardewerk. In 1919 verandert het bedrijf zijn naam in N.V. Koninklijke Hollandse Pijpen- en Aardewerkfabrieken Goedewaagen. Vier jaar later neemt

Overzichtsfoto van het Jaagpad, met de baaswoning uiterst rechts. Mogelijk waren ook de naastgelegen panden door Goedewaagen in gebruik.

fabriek uit 1909 met de genoemde fabriek en loods zijn inmiddels gesloopt. Daarvoor in de plaats zijn woningen en garageboxen gebouwd. Deze staan op de hoek van het Jaagpad met de Nieuwe Gouwe Westzijde.

Goedewaagen de Amsterdamse plateelbakkerij 'De Distel' over en haalt zo uitstekende vakmensen in huis. Om de gehele productie van De Distel in Gouda te kunnen laten plaatsvinden, wordt de fabriek aan het Jaagpad verder uitgebreid.

Serviezen

In de jaren dertig van de vorige eeuw ontwikkelt Goedewaagen zich tot een vooraanstaand serviezenfabrikant. Kunstenaars maken ontwerpen voor de serviezen. De vormgeving is dan ook zeer gevarieerd. Na de Tweede Wereldoorlog grijpt Goedewaagen terug op oude modellen en pas vanaf 1953 vernieuwt het bedrijf de vormen weer. Het assortiment is dan inmiddels uitgebreid met siergoed, tegeltableaus, mozaïeken, gelegenheidsaardewerk en fijn huishoudelijk aardewerk.

Dependance in Drente

Door problemen met het vinden van geschikt personeel in Gouda sticht Goedewaagen in 1963 een dependance in Nieuw-Buinen in Drenthe. Een jaar later beëindigt de Goudse sieraardewerkfabriek Plateelbakkerij Zuid-Holland haar activiteiten en kan Goedewaagen haar vormgeving, de zogenaamde 'moedervormen', overnemen. Ook de productie van de wereldberoemde miniatuurjes van Plazuid zet Goedewaagen voort. Aan het einde van 1960 is er een algehele neergang in de aardewerk-industrie, ook bij Goedewaagen. Door grootschalige productie van gebruiks aardewerk kan het bedrijf nog enige jaren overleven. Het bedrijf verhuist geleidelijk steeds meer naar Nieuw-Buinen. In 1975 gaat de laatste werknemer uit Gouda over naar Nieuw-Buinen. Het bedrijf gaat in 1982 failliet.

Achterzijde van het pand aan de Houtenstraat 19, gezien vanaf de Vest.

Voormalige Baaswoning, Jaagpad 9.

Baaswoning

Terwijl de oorspronkelijke fabriek en loods uit 1909 zijn afgebroken, bestaat de genoemde 'baaswoning' uit 1909 nog wel. In deze woning

heeft waarschijnlijk de baas van de fabriek gewoond, dat wil zeggen de chef, bedrijfsleider of opzichter (niet de directeur). De woning lag langs de entree tot het fabriekscomplex. Deze woning werd in de bouw aanvraag 1909/34 opgenomen. Op de tekeningen lijkt het alsof de woning in 1909 al bestond en dat de woning tijdens de bouw van de fabriek is veranderd (maar dat maken de tekeningen niet geheel duidelijk). Onder andere werd een volume aan de achterzijde verplaatst. De woning maakt onderdeel uit van de rij bijzonder waardevolle historische woningen langs het Jaagpad. In de zijgevel van dit pand is een

gemetseld postament met ingemetselde metalen scharnierpennen te herkennen, zeer waarschijnlijk een restant van de voormalige fabriekspoort. Uit opmerkingen van een buurtbewoner blijkt dat niet alleen de 'baaswoning' Jaagpad 9, maar ook de woningen Jaagpad 11, 12 en 13 tot het fabriekscomplex van Goedewaagen hebben behoord. Dit wordt gedeeltelijk bevestigd in de literatuur (Duco, 1999). In Jaagpad 11 was een laboratorium gevestigd waar glazuur experimenten werden uitgevoerd. En in Jaagpad 12/13 was een koetshuis in gebruik voor klei opslag van Goedewaagen.

Locatie Houtenstraat 17/19

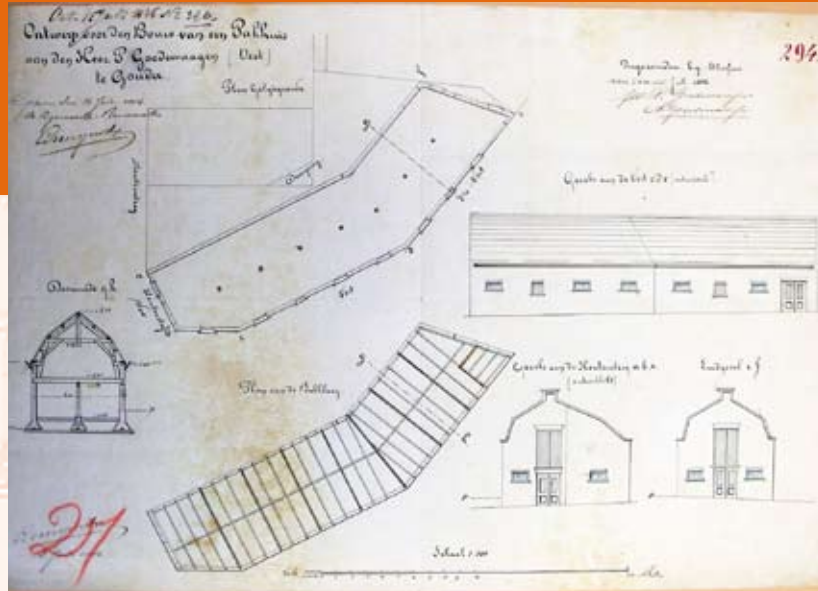
Het bedrijfsgebouw Houtenstraat 19 herinnert nog aan de periode dat het bedrijf hier gevestigd was. Dit langwerpige pakhuis langs de Vest is in 1886 gebouwd, in opdracht van P. Goedewaagen. Het functioneerde waarschijnlijk als opslag van pijpen. Uit de oorspronkelijke bouwtekeningen blijkt dat onder meer de gevels en het dak zijn gewijzigd. Zo is de voorgevel op de hoek Vest-Houtenstraat vernieuwd, waarschijnlijk na 1909. Daarbij heeft een rooilijnwijziging plaatsgevonden. Ook het oorspronkelijke mansardedak is

gewijzigd in een plat dak met steile dakschilden. En de vensters in de gevel aan de Vest zijn vergroot. Het bedrijfsgebouw Houtenstraat 17 was tot 1909 door Goedewaagen in gebruik als expeditie ruimte. De voorgevel van dit gebouw is na de verkoop in 1909 waarschijnlijk ook gewijzigd. In dat jaar zijn zes huizen Houtenstraat 5, 7, 9, 11, 13, 15 gebouwd in opdracht van C. Plomp en is de gevel van pakhuis Houtenstraat 17 gewijzigd.

De panden Houtenstraat 17/19 zijn nu dus gemeentelijk monument.

Merknaam Goedewaagen (Distel Gouda Holland) www.groenhartvertellingen.nl

Aanvraag bouwvergunning, 'Ontwerp voor den bouw van een pakhuis voor den Heer P. Goedewaagen (Vest) te Gouda', 1886, Gouda. Tekening: GroenHart Archieven Gouda.

Bedrijfsmuseum Royal Goedewaagen

In 1983 volgt een doorstart van het bedrijf in Nieuw-Buinen onder de naam Goedewaagen-Gouda BV. Later in de jaren tachtig neemt de export, vooral op het gebied van museumreplica, flink toe. In 1989 opent Royal Goedewaagen, zoals het bedrijf nu heet, een bedrijfsmuseum waar het werk van Royal Goedewaagen is te bezichtigen in de ateliers en werkplaatsen.

Tekst gebaseerd op onderzoek van Dolf Broekhuizen (2007).

Literatuur: D.H. Duco, Koninklijke Goedewaagen 1779-1982. Een veelzijdig ceramisch bedrijf, Leiden, 1999.

Handboek 'Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten'

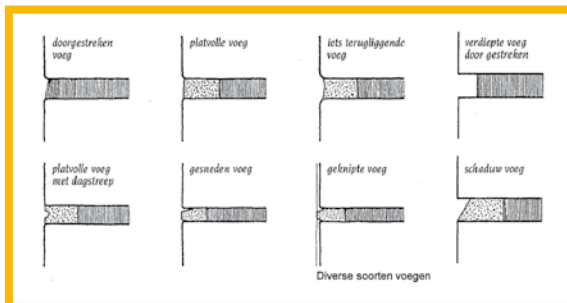
Sinds augustus 2008 hebben monumenteigenaren een nieuw hulpmiddel bij restauratie- en verbouwplannen: het handboek 'Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten'. Dit handboek biedt prettige voordelen voor de monumenteigenaar én de gemeente.

Waarom een handboek?

De gemeente Gouda beschermt de bouw- en cultuurhistorische waarden in de stad. In het handboek 'Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten (KRM)' geeft de gemeente vooraf duidelijkheid over de wijze waarop zij restauratie- en verbouwingsplannen bij monumenten toetst. Het handboek is bedoeld voor monumenteigenaren, architecten en andere betrokkenen.

Wat staat er in het handboek?

In het handboek KRM staan richtlijnen voor het maken van plannen voor verbouwingen en restauraties van monumenten, en voor de uitvoering van deze werkzaamheden.

Diverse soorten voegen

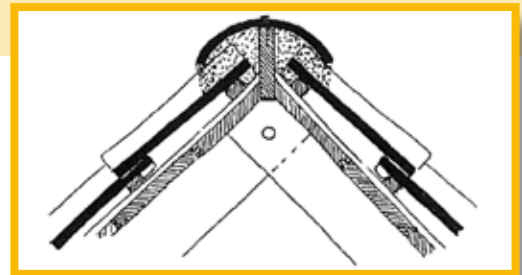
Het is geen complete handleiding, maar een beknopte leidraad voor veel voorkomende praktijkgevallen.

Ook al gaat het bij monumentenaanvragen in principe altijd om maatwerk, het handboek biedt een belangrijk houvast. Bij incidentele situaties die niet in het handboek staan vermeld, blijft overleg met de gemeente noodzakelijk.

De richtlijnen hebben een technische invalshoek gericht op het behoud van het monument. Het handboek spreekt zich niet uit over esthetische of stijlische aspecten, maar richt zich puur op het behoud van monumentale onderdelen en het technisch omgaan met monumenten.

De KRM doet geen uitspraken over nieuwe toevoegingen of aanpassingen zolang er geen historische onderdelen in het geding zijn en de wijzigingen technisch, fysisch en chemisch verenigbaar zijn met het monument.

Wil een monumenteigenaar nieuwe toevoegingen en aanpassingen, dan oordeelt de Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit hierover.

Voorbeeld van een nokafwerking: vorstpan aangestreeken met een kalkmortel

Wat zijn de voordelen?

Het handboek zorgt voor een snellere afhandeling van aanvragen voor de monumenteigenaar. Met de invoering van de KRM gelden voor iedere restauratie dezelfde richtlijnen. De gemeente kan hierdoor een plan sneller, transparanter en doelmatiger toetsen. En als aanvragers en architecten deze richtlijnen hanteren bij het opstellen van hun plannen, zorgt dat voor minder vertragende discussies. De architect hoeft minder tijd te investeren in het aanpassen en opnieuw laten toetsen van het plan. Dat kan financiële voordelen voor de monumenteigenaar opleveren. Ook voor de gemeente zijn er voordelen. De medewerkers van de monumentenafdeling hoeven minder tijd te investeren in het uitleggen van het monumentenbeleid in Gouda. Voor de voorlichting, die ambtenaren nu vaak persoonlijk geven, kunnen zij nu in de meeste gevallen verwijzen naar de informatie in het handboek.

Korte berichten

Gouda op de kaart

Het landelijke Open Monumentendagweekend vindt dit jaar plaats op zaterdag 12 en zondag 13 september.

Het thema is 'Op de kaart'.

Op 12 september is ook in Gouda van alles te beleven. Aan de hand van de zeer oude kaarten die Gouda bezit, krijgt de historie van de vele prachtige panden en de ontwikkeling van de stad alle aandacht. Bezoekers kunnen een interessante wandelroute langs deze panden volgen. Voor kinderen staan ook verschillende activiteiten op het programma. En zoals gebruikelijk stellen veel monumenteigenaren deze dag hun pand open om de vaak verrassende interieurs te tonen.

Ook 'Erfgoud' staat natuurlijk in het teken van 'Gouda op de kaart'. Erfgoud is het jaarlijkse magazine van Open Monumentendag Gouda met daarin een afwisselende mix van beschrijvingen, interview, achtergrondartikelen en veel beeldmateriaal. Het magazine is tegen die tijd verkrijgbaar bij de Goudse boekhandels.

Kelderingang in de onderdoorgang Dubbele Buurt onder één van de bovenliggende panden.

colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda.

Er kunnen geen rechten aan worden ontleend.

- oplage:** 1.000 ex
- redactie:** Dorothee Posthumus Meyjes (gemeente Gouda), Brenda van der Laan (Communicatiewinkel, Utrecht).
- auteurs:** Ans van den Berg, Bianca van den Berg, Maarten Groenendijk, Marjo van Loon, Peter Oskam.
- foto's:** ADC Archeoprojecten, Archeomedia, gemeente Gouda, afbeeldingen uit handboek 'Kwaliteitseisen Restauratie Monumenten', RACM, Archief Hervormde Gemeente te Gouda, Henkjan Sprokholt, museumgoudA, GroenHart Archieven Gouda Tom Haartsen, Dolf Broekhuizen, Hans Verwey, www.groenehartvertellingen.nl.
- vormgeving:** afdeling Grafische Vormgeving gemeente Gouda.
- druk:** Drukkerij Twigt bv Waddinxveen.

De nieuwsbrief is gratis af te halen in stadswinkel Buytnerf (Klein Amerika 20), bij balie Antwerpseweg 5, bij de balie van het Stads-kantoor Agnietenstraat 24 en bij de VVV, Bibliotheek en Musea. Ook vindt u de nieuwsbrief op www.gouda.nl/archeologie.

Bouwhistorisch onderzoek onderdoorgang

In het najaar van 2008 is de onderdoorgang Dubbele Buurt tijdelijk drooggelegd en opengesteld voor publiek. Ruim 16.000 mensen bezochten dit bijzondere monument van de Goudse watergeschiedenis. In dezelfde periode vond ook een bouwhistorisch onderzoek plaats. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat een deel van de 15e eeuwse fundamenteën van de bovenliggende bebouwing nog aanwezig is.

Deze historische informatie is aan het begin van dit jaar gebruikt bij de restauratie van de onderdoorgang. Inmiddels is de watergang die de Haven verbindt met het water Achter de Kerk weer geschikt voor de kleine recreatievaart. De kelderingang (zie foto) is ook geres- taureerd en goed zichtbaar voor de kanovaarder.

In het volgende nummer van deze nieuwsbrief besteden we uitgebreid aandacht aan het bouwhistorisch onderzoek en de restauratie van de onderdoorgang.

U kunt het volledige rapport downloaden via www.hollandsewaterstad.nl.